

Nezdařil, Vladimír

Činnost laboratoře sociologického výzkumu v letech 1973-1979

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1982, vol. 31, iss. G26, pp. 104-107

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111377>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

hodláním pomáhat nám. Později² bude k tomu opět příležitost. Nedělej si tedy, prosím, žádné starosti, řekni to také přátelům! Adresy Pollakových chlapců jsou: Milan (Trp.³ Cb, 291) B IV, 198/9, Josef (Cb 290) L 403.— S největší radostí se díváme na obraz našeho //⁴ Milánka, skvělý hoch, štěstí rodičů! Muce hezky kreslí. Ještě jednou díky za Tvé zprávy. Tisknu Tobě a všem přátelům ruce a přeji hezké svátky. Tvůj Bruno“

(Pozn. překl.: 1. Může být též „Hana“. 2. Slova „nyní“ a „později“ jsou perem oblažena, jakoby zvýrazněna. 3. „Trp.“ = Transport. 4. Jedno písmeno, nečitelné.)

Pro bližší rozbor textu by bylo nutné provést srovnání s další dostupnou korespondencí a s fakty o životě v Tereziíně. V každém případě je patrné, že text vyznačuje se uklidňujícím tónem a laskyplným vztahem Zwickerova-pedagoga k dětem. Zmíněná budova „L 417“ byla současně sídlem školy Škid pro 100 tereziínských dětí, školy, ve které vůdčí místo zaujímali Valtr Elsinger a Bruno Zwicker; ti v L 417 bydleli, vyučovali, rozvíjeli zájmovou činnost dětí (např. vydáváním časopisu „Vedem“), jak o tom svědčí např. J Kotouč ve stati „Tereziínský Škid“ (Plamen, 1965, č. 8, 110–115). Zwicker uplatňoval tak své odborné znalosti a plnil své pedagogické poslání i v krutých podmínkách tereziínského ghetta, do posledních chvil svého života.

* * *

Literatura o B. Zwickerovi: příspěvky věnované jeho památce — Sociologická revue 1946, roč. XII, č. 2–3 (A. Bláha, A. Obrdlík, M. Trapl aj.); stati M. Hájka o „Dr. Bruno Zwickerovi jako významném představiteli brněnské sociologické školy“ — ve sb. Brněnská sociologická škola, vyd. Měst. výbor Soc. akademie a pobočka Čsl. sociolog. společnosti, Brno 1966 a ve Sborníku prací fil. fak. Brno 1971, řada G 15, str. 49–64; J. Kotouč — Z. Ornest, Tereziínský Škid, Plamen 1965, č. 8, str. 110–115; M. Trapl, Pedagog a sociolog dr. Bruno Zwicker, in: K dějinám českého školství a učitelstva na Moravě, IV. Pterov 1979, str. 65–69; M. Köttner, Aby byl obraz úplný, Rovnost, 28. 7. 1980; M. Köttner, upřesněný pohled na brněnské sociologa Bruno Zwickerova, Universitas, Brno 1981, č. 00.

Za účinnou pomoc při získávání materiálu děkujeme touto cestou PhDr. J. Pulcovi, pracovníkovi Archivu UJEP.

Mojmír Köttner a kol.

ČINNOST LABORATOŘE SOCIOLOGICKÉHO VÝZKUMU V LETECH 1973–1979

Předkládané sdělení navazuje na informace, obsažené v publikaci „Laboratoř sociologického výzkumu 1971–72“ (FF UJEP, Brno 1973). Jeho cílem je stručně seznámit odbornou veřejnost s činností Laboratoře sociologického výzkumu při katedře marxisticko-leninské sociologie na filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně od r. 1973 do r. 1979. Za uvedené období bylo realizováno pro mimofakultní zadavatele v rámci vedlejší hospodářské činnosti celkem deset sociologických šetření, která se zabývala aktuálními sociologickými problémy praktického budování rozvinuté socialistické společnosti.

Provedená šetření byla tematicky velmi různorodá a měla různý stupeň záběru i obecnosti. Předkládáme o nich proto pouze přehled se základními údaji. Zájemce o podrobnější výsledky jednotlivých výzkumů odkazujeme na archiv Laboratoře sociologického výzkumu. V přehledu přítom postupujeme podle časové posloupnosti provádění jednotlivých šetření.

V letech 1973–1979 byly provedeny tyto výzkumy:

Účast na cestovním ruchu u obyvatel středních slovenských měst.

Zadavatel: Výzkumný ústav cestovního ruchu v Bratislavě.

Termín realizace: březen–říjen 1973.

Základní soubor a vzorek: Dospělé obyvatelstvo šestnácti slovenských měst s 20 tis. a vyšší populací (kromě Bratislavy). Vzorek 2 061 respondentů byl vybrán krokem z kartoték obyvatel.

Šetření sledovalo využívání volného času se zvláštním zřetelem na cestovní ruch o víkendech i dovolených; vedle souvislosti s demografickými a sociálními znaky byla sledována i závislost na fyzické pracovní únavě, druhu bydlení atp. Za zvláštní zmínku stojí srovnání skutečného vykonávání různých aktivit volného času s jejich subjektivní preferencí („...nakolik rád děláte...“).

Sociologický výzkum Přerovských strojíren.

Zadavatel: Přerovské strojírný, Přerov.

Termín realizace: leden—říjen 1973.

Komplexní sociologické šetření zaměstnanců Přerovských strojíren bylo provedeno ve třech etapách. První etapa zpracovala z personálního hlediska údaje, zachycené v Jednotné evidenci pracujících, a jejím výsledkem byl i metodologický návod k průběžnému zpracování těchto dat pro účely podniku.

Ve druhé etapě byla empiricky šetřena pracovní motivace a stabilizační faktory pracovníků dělnických kategorií. Vzorek byl vybírán krokem a zahrnul 1.481 respondentů. Postoje dělníků byly korelovány s jejich sociálně-demografickými charakteristikami včetně zařazení na jednotlivá pracoviště. Závěrečná studie se také pokusila o predikci fluktuace na nejbližší období.

Třetí etapa šetřila údaje o využití absolventů podnikového učiliště v Přerovských strojírnách na základě srovnání seznamu absolventů se seznamem aktuálních pracovníků podniku. Bylo zjištěno, že zhruba do pěti let odcházejí z Přerovských strojíren zhruba dvě třetiny absolventů učiliště. Údaje byly doplněny záznamy nestandardizovaných rozhovorů s absolventy o příčinách tak četných odchodů.

Rodinný život z hlediska využívání volných sobot.

Zadavatel: Výzkumný ústav životní úrovně v Bratislavě.

Termín realizace: leden—červen 1974.

Výzkum byl zaměřen na způsob trávení víkendů v pěti různých typech rodin s nezaopatřenými dětmi. Jednalo se o rodiny dělnic, rodiny žen s vysokoškolským vzděláním, rodiny se třemi nebo více dětmi, kusé rodiny (pouze matka s nezaopatřenými dětmi) a konečně o rodiny zaměstnankyň služeb, které o volných sobotách pracují. Vzorek byl shromážděn záměrným výběrem v Banské Bystrici, Brně, Havířově a Bratislavě a činil celkem 1.299 respondentek (srovnávací vzorek mužů pak 233 respondentů).

Výzkum mj. prokázal, že volné soboty přispívají k upevňování rodinného života, že se významněji zvyšují podílem aktivit, prováděných celou rodinou, a že přispívají i k rovnoměrnější dělbě domácích prací mezi manželskými partnery (nikoliv však mezi rodiči a dětmi). Významná zjištění se pak týkala jednotlivých typů šetřených rodin.

Krátkodobá rekreace obyvatel plzeňské průmyslové aglomerace.

Zadavatel: Výzkumný ústav cestovního ruchu v Bratislavě.

Termín realizace: leden—září 1975.

Základní soubor výzkumu tvořili dospělí obyvatelé Plzně, Rokycan a Starého Plzně; vzorek, vybírání krokem z kartoték obyvatelstva a voličských seznamů, zahrnul 873 respondentů.

Šetření se opět soustředilo na faktické chování respondentů o vybraném víkendu a sledovalo závislost prováděných aktivit na sociálně-demografických charakteristikách včetně velikosti místa bydliště. Za zmínku stojí mj. souvislost způsobu využití víkendu s vlastnictvím osobního automobilu a rekreační chaty.

Prestíž a imágo Přerovských strojíren.

Zadavatel: Přerovské strojírný, Přerov.

Termín realizace: leden—červenec 1976.

Základní soubor šetření tvořili všichni žáci 8. tříd ZDS přerovského okresu včetně jednoho z jejich rodičů; respondenty byli prakticky všichni členové základního souboru (1 599 žáků a 1 443 rodičů).

Výzkum navazoval na předcházející výzkumy pro Přerovské strojírný a zaměřil se jednak na postoje dětí k případnému zaměstnání v Přerovských strojírnách (ve

srovnání s jinými velkými podniky okresu) a jednak na představy dětí o práci v tomto podniku. Ve druhém případě bylo použito techniky sémantického diferenciálu s 33 páry pojmů. Žáci např. vysoce cenili důležitost podniku pro národní hospodářství a některé složky péče o pracující; na druhé straně níže hodnotili mezilidské vztahy v podniku, některé prvky pracovního prostředí a možnost samostatného tvůrčího uplatnění. Závěrečná zpráva vyústila do některých doporučení pro propagaci Pterovských strojůren.

Stravování v Hostěradicích.

Zadavatel: Výzkumný ústav obchodu v Praze.

Termín realizace: duben—září 1977.

Základní soubor šetření tvořili všichni dospělí obyvatelé Hostěradic na okrese Znojmo; vzorek, vybraný krokem z kartotéky obyvatelstva, tvořilo 532 respondentů, tj. 46 % základního souboru.

Hostěradice byly vybrány zadavatelem pro výzkum tohoto typu proto, že v obci pracovala nová restaurace LSD Jednota, která zároveň obstarávala závodní stravování pro členy místního JZD. Cílem výzkumu bylo zjistit postoje obyvatel obce k tomuto novému druhu stravování. Ukázalo se mj., že jednou z překážek rozšíření progresivnějších forem stravování na vesnici jsou tradiční vnitrorodinné vztahy venkovských obyvatel, zejména pak dominantnější postavení muže v rodině.

Obyvatelé historického jádra Košic.

Zadavatel: Útvar hlavního architekta města Košic.

Termín realizace: březen—červen 1978.

Základní zjišťovanou jednotkou šetření byla bytová domácnost v historickém jádru města; z 3 049 obydlených bytů jich tazatelé podle výběrového kroku navštívili 850.

Výzkum byl zaměřen především na přesný sociálně-demografický popis obyvatel šetřeného území a na jejich spokojenost se současným bydlením. Zvláštní pozornost byla přitom věnována rímským obyvatelům (zhruba 9 % z celkového počtu). Shromážděné údaje se staly pro zadavatele jedním z důležitých podkladů pro rozhodování o plánovaných asanačních úpravách této městské čtvrti.

Přestavbové území Židenice — Tábořská.

Zadavatel: Odbor územního plánování a architektury NV města Brna.

Termín realizace: duben—červen 1979.

Šetření mělo v zásadě stejný charakter jako výše uvedený výzkum v Košicích. Šetření jednotkou byla opět bytová domácnost; 1 996 navštívených domácností s 4 750 obyvateli zahrnulo prakticky celý základní soubor, který byl v době šetření k dosažení.

Vedle údajů o sociálně-demografických charakteristikách obyvatel a o stavu domovního a bytového fondu ve vytypovaném přestavbovém území byly v šetření navíc shromážděny údaje o postojích obyvatel k případnému stěhování do náhradních bytů; právě tyto výsledky výzkumu lze považovat za zvláště cenné. Ukázalo se např., že na 100 případně zrušených bytů se nárokuje 119 bytů náhradních. Přes polovinu dotazovaných si při tom přálo náhradní byt v blízkosti dosavadního bydliště; existovaly také značné rozdíly v oblíbenosti nových brněnských sídlišť atp.

Mladé rodiny.

Zadavatel: Čs. výzkumný ústav práce a sociálních věcí, Praha.

Termín realizace: červen—listopad 1979.

Šetření bylo provedeno podle záměrů zadavatele na vzorku 400 manželských párů z Ostravska 10 let po jejich sňatku a tvořilo tak třetí etapu longitudinálního výzkumu víceméně stálého panelu respondentů. Dokázalo mj., že manželství po deseti letech uzavírají druhou, tzv. konzolidacíni etapu své existence. Zatímco první etapa, trvající zhruba od počátku do 5 let po sňatku, se vyznačuje především intenzivním reprodukčním procesem; druhá etapa je charakteristická rychlým úbytkem porodů, růstem potratů a z ekonomického hlediska obstaráváním zbytnějších předmětů dlouhodobé spotřeby (auto, chata). Za zmínku stojí i zjištění, že větší diferenciální roli v chování rodiny z těchto hledisek než počet dětí hraje úroveň vzdělání manželských partnerů.

Přerovské strojírny 1979.

Zadavatel: Přerovské strojírny, Přerov.

Termín realizace: červen—listopad 1979.

Výzkum byl zaměřen na pracovní motivaci a stabilizační postoje pracovníků podniku; opakoval tak v zásadě po šesti letech druhou etapu šetření v Přerovských strojárnách z r. 1973.

Pozoruhodné bylo zjištění poměrně nízké souvislosti mezi spokojeností a stabilitou zaměstnanců (0,3 proti obvyklým hodnotám koeficientu pořadové korelace 0,4—0,5), které odráží značný podíl inkonzistentních postojů typu „spokojen a počítá s odchodem“ nebo „nespokojen a zůstane“. Ve srovnání s r. 1973 se také poněkud posunul akcent na jednotlivé dílčí ukazatele spokojenosti: ustoupil význam absolutní výše odměny a více se prosazovala zajímavost a perspektivnost práce. Vzrostla spokojenost se vztahy v pracovních kolektivech a zvláště se vztahy k mistrům.

Jedenáctý výzkum „Životní aktivity sociálních skupin čs. mládeže“, realizovaný Laboratoří sociologického výzkumu mezi říjnem 1979 a květnem 1980, je zaznamenán zvláštním podrobnějším sdělením na jiném místě tohoto Sborníku.

Vladimír Nezdařil

SOCIOLOGICKÉ STUDIUM VENKOVSKÝCH LOKALIT

V rámci integrovaného výzkumu změn současné vesnice jihomoravského kraje plní svou významnou úlohu také výzkumy sociologické povahy, a to jak po stránce věcné, tak po stránce metodické. Po věcné stránce přinášejí prohloubení poznání o soudobé sociální a demografické struktuře venkovské lokality a o jejích proměnách; tímto způsobem vhodně doplňují badatelskou práci regionálních historiků. Po stránce metodické pak jsou tyto výzkumy určitým zprostředkujícím článkem mezi šetřením případovým a šetřením statistickým: venkovská lokalita jako místně a početně omezený objekt je z hlediska globálních sociálních procesů individuálním či zvláštním „případem“, avšak z hlediska tradičních etnografických, případně regionálně historických postupů reprezentuje „globálně sociologický“ pohled na lokalitu, pohled vycházející z dat o úplném souboru obyvatel nad 15 let a mající tedy — z hlediska lokality — „statistický“ význam. Tím sociologické poznání poskytuje obraz o sociálních kontextech lidové kultury či jazyka, studovaného etnografy a filology.

V tomto smyslu pak jsou sociologická data „tvrdými“ data o celku dané lokality. Z nich sice nelze vyvozovat obecné sociologické závěry, přesto však jsou cenným podkladem pro tvorbu hypotéz, ověřitelných srovnáním s jinými lokalitami a s daty o celé naší společnosti. Přinášíme některé výsledky průzkumu v Prušánkách (1978) navazující na obdobný výzkum v obci Horní Věstonice. V obou případech šlo především o vystižení soudobé socioprofesionální struktury venkovské lokality s přihlédnutím k dřívějšímu socioprofesionálnímu zařazení nynějších obyvatel. Soubor získaných dat posuzujeme ve dvou aspektech — z hlediska sociálního profilu dnešní vesnice a z hlediska vytčení některých základních sociálních determinant, jež utvářejí způsob života obyvatel.

K nejvýraznějším změnám v sociálně třídní struktuře vesnice za posledních 10—15 let patří především změny ve struktuře pracovních sil v oblasti zemědělské výroby: podstatně poklesl podíl manuálních pracovníků (zemědělských dělníků v rostlinné a živočišné výrobě, zvláště žen), mírně vzrostl podíl mužů na zemědělské výrobě (a to nejen rychlým rozvojem kategorie mechanizátorů, ale též v rostlinné a živočišné výrobě, která byla dosud spíše doménou žen). Rychle klesl podíl pracovníků zemědělské výroby na celku ekonomicky činného obyvatelstva. Významnou změnou je